

God meer gehoorzamen dan de mensen

'Verzet en verzoening' is de titel van de autobiografie van dr. Beyers Naudé. Hij verzette zich omwille van gerechtigheid en waarheid, desnoods over de perken van de eigen gemeenschap heen. Verzoening is het tweede motief dat door de autobiografie heenloopt. Vergelding wijst hij af. Beyers Naudé oefende van de prominente Zuid-Afrikaanse kerkleiders de meeste invloed uit op het CDA. Zijn begripvolle maar consequente opstelling en zijn bescheidenheid, die ook de biografie kenmerkt, maakte veel meer indruk dan de harde confrontatie die door anderen werd gezocht.

Christus heeft niet gezegd dat de kerk de weg, de waarheid en het leven is, maar: "Ik ben de weg, de waarheid en het leven." (blz 157) Die zin is bij mij blijven hangen, na lezing van de autobiografie van dr. C.F. Beyers Naudé, voormalig predikant in de Nederduitse Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika, oud-directeur van het Christelijk Instituut, voormalig predikant in één van de armste *townships* rond Johannesburg en onvermoeibare belijder van een rechtvaardig Zuid-Afrika.

Het is een sleutelzin, die veel verklaart van zijn opstelling in de strijd tegen het apartheidssysteem. Want uiteindelijk moet men God meer gehoorzamen dan

de mensen, zoals het thema was van Beyers Naudé's afscheidsprek van zijn gemeente Aasvoëlkop in 1963.

Het wijst op een houding om, vanuit de eigen kerk, vanuit de eigen gemeenschap, vanuit de eigen samenleving, nooit het zicht te verliezen op waar het eigenlijk om te doen is: staan aan de kant van het recht. "Laat ons zorgen dat wij aan den kant van het recht zijn, al kost het ons ons leven." Dr. C.F. Beyers Naudé begint zijn levensverhaal met dit citaat van generaal C.F. Beyers, een van de boerenleiders in de

Drs. Th. B.E.M. Brinkel

Tweede Anglo-Boerenoorlog van 1899-1902. Zijn vader had deel uitgemaakt van het Boerenverzet in de vrijheidsoorlog tegen de Engelsen en vernoem-

de zijn zoon naar de generaal, zijn strijdmakker. Net als hij was Naudé senior "bittercinder" en mede-oprichter van de Broederbond, het geheime genootschap van Afrikaner volksverheffing.

Levensverhaal

Christiaan Frederik Beyers Naudé is geboren in 1915, in de pastorie van de NG Kerk in Roodepoort in de oude Transvaal. Hij was de vierde in een gezin met acht kinderen. Hij groeide op tot een "Afrikaner in hart en nieren", zo beschrijft prof.dr. Joh. Verkuyl hem in het voorwoord van de Nederlandse uitgave van de autobiografie. Beyers Naudé studeerde in Stellenbosch, was lid van de "correcte" studentenverenigingen, werd op 25-jarige leeftijd lid (tot dan toe het jongste) van de Broederbond en onderschreef voluit de christelijk-nationale ideologie van Afrikaner volksverheffing. In Stellenbosch ontmoette hij Ilse Weder, met wie hij in 1940, een jaar na zijn afstuderen trouwde. Hij ging daarop in 1940 als hulp-predikant naar Wellington, stond daarna in een gemeente in de Karoo om in 1945 voor een nieuw beroep naar de Transvaal te verhuizen. Daar zou hij uiteindelijk blijven wonen in een randgemeente van Johannesburg.

De verkiezingsoverwinning van de Nationale Partij (NP) onder D.F. Malan, nu vijftig jaar geleden, was voor hem toen nog het einde van een lange strijd van de Afrikaners om gerechtigheid. Tegelijk begon daarmee een tijdperk waarin aanvankelijk het apartheidssysteem in zijn onverbiddelijke logica werd opgebouwd, vervolgens in stand moest worden gehouden met even onverbiddelijke onderdrukking om tenslotte in de jaren tachtig vast te lopen. Maar reeds in de jaren vijftig sloeg bij

Beyers Naudé de twijfel toe.

Het blijken vooral contacten te zijn over de grenzen van zijn besloten volks- en kerkgemeenschap heen, die bijdroegen aan Beyers' bewustwording. Hij noemt vriendschappen met studenten uit de aparte gereformeerde kerken voor kleurlingen, zwarten en indiërs. Hij wijst op ontmoetingen die hij in 1953 had in het kader van een bezoek aan Europa en de Verenigde Staten, met onder anderen dr. H. Berkhof en dr. W.A. Visser 't Hooft, de toenmalige secretaris-generaal van de Wereldraad van Kerken, de bijdragen van Europese theologen aan de vergadering van de Gereformeerde Oecumenische Synode in Potchefstroom 1958. Zo kwam hij geleidelijk tot "...de schokkende ontdekking dat de verdediging van apartheid door mijn kerk fout was, helemaal fout" (blz 49).

De waterscheiding kwam in 1960. Hij was inmiddels predikant in de gemeente Aasvoëlkop. Het was het jaar van de slachting van Sharpeville en kort erna van een bijeenkomst van afgevaardigden van acht Zuid-Afrikaanse kerken en de Wereldraad van Kerken in Cottesloe, waarheen ook Beyers Naudé afgevaardigd was. Daar werd gesproken over de beoordeling van de feitelijke situatie in Zuid-Afrika vanuit christelijk perspectief en het getuigenis van de kerk met betrekking tot gerechtigheid. De slotverklaring van Cottesloe wees de uitsluiting van christenen van de eredienst op grond van huidskleur of ras af en verwierp de bijbelse rechtvaardiging van het verbod op raciaal gemengde huwelijken.

Hetig waren de reacties op de slotverklaring. In de Afrikaner pers, maar vooral van premier Verwoerd. Hij beschouwde het als een ongeoorloofde inmenging van buitenlanders in Zuid-

B O E K B E S P R E K I N G

Afrikaanse aangelegenheden. Bovendien trok hij de representativiteit van de Zuid-Afrikaanse deelnemers aan Cottesloe voor de kerk in twijfel. Het machtige informele netwerk sloeg eveneens toe. De Broederbond stuurde persoonlijke waarschuwingen naar haar leden die in Cottesloe vertegenwoordigd waren. Er kwam een einde aan het lidmaatschap van de Wereldraad van Kerken van de vier Zuid-Afrikaanse NG Kerken (elk van de vier provincies kende een autonome NG Kerk). Veel afgevaardigden trokken nog hun instemming met de aanbevelingen in. Behalve Beyers Naudé. Het was een begin van een periode die Beyers Naudé beschrijft als "dertig bittere jaren" (blz 62).

Verzet

Als zoon van een "bittercinder" was verzet hem bij wijze van spreken met de paplepel ingegoten. Verzet omwille van gerechtigheid en waarheid, desnoods over de perken van de eigen gemeenschap heen. Immers, niet de kerk, niet de instellingen van mensen, zijn de weg, de waarheid en het leven, maar Christus zelf. Beyers Naudé ging zich als redacteur van het onafhankelijke oecumenische tijdschrift "Pro Veritate" inzetten voor de "waarheid". Hij werd directeur van het Christelijk Instituut, waarvan de doelstelling was de christelijke eenheid te zoeken en te streven naar sociale gerechtigheid over de grenzen van ras, taal en cultuur heen. Noch de kerkgemeenschap, noch de Afrikaner gemeenschap, noch de politieke gemeenschap waar hij toe behoorde, zouden het aanvaarden. Druk van de Kerkenraad van zijn gemeente dwong hem er in 1963 toe zijn ambt op te geven. De preek die hij bij zijn afscheid hield had de veelzeggende

titel "God meer gehoorzamen dan de mensen" en staat afgedrukt als bijlage in de biografie "Verzet en verzoening". Ook vanuit de Afrikanergemeenschap kwamen de verwijten: de stille, van de mensen die niet meer met hem durfden te praten, en de anonieme telefoontjes, waarin hij voor volksverrader werd uitgesproken. Zelfs zijn moeder dacht in eerste instantie dat de oprichting van het Christelijk Instituut verraad betekende aan alles wat Afrikaners heilig is (blz 73). En met één van zijn zusters werd het contact definitief gebroken. De vriendenkring werd kleiner. In april 1963 zegde hij zijn lidmaatschap van de Broederbond op. Het Christelijk Instituut werd gebrandmerkt als communistische frontorganisatie. En de Algemene Synode van de NG Kerk noemde het een "dwaalrichting". Met die anderen schreef Beyers Naudé in een reactie dat zij lid van de kerk wilden blijven - "de kerk van ons volk" - maar dat zij niet wensten te bedanken als leden van het Instituut. De kerk was in de greep van de menselijke willekeur terechtgekomen. De kerk is dienares van God en niet van welke politieke partij dan ook. Bindt de kerk zich aan partijpolitiek, dan loopt zij het risico trouw aan God ondergeschikt te maken aan trouw aan mensen, zo schreven zij (blz 76). Geloof mocht niet ondergeschikt worden gemaakt aan Afrikaner volksverheffing. Het was juist andersom. Beyers Naudé: "Wiens koninkrijk komt het eerst: het Koninkrijk van God of dat van ons volk? Wat is belangrijker: dat wij samen één front vormen of dat we God volgen? En wat betekent het volgen van God, als dat niet inhoudt de verkondiging van het koningschap van Jezus over alle volken, dus ook over ons volk..." (blz 170). Volksverheffing is

goed, mits gericht op gerechtigheid en waarheid. Maar nationalisme, dat gerechtigheid en waarheid ondergeschikt maakt aan de eigen belangen is verwerpelijk. Beyers Naudé heeft nooit lid willen zijn van een politieke partij, ook niet van het ANC, al kon hij zich van de eerste tot de laatste letter vinden in de inhoud van het Handvest voor de Vrijheid. Als predikant vond hij dat hij zich niet met welke partij dan ook mocht vereenzelvigen. Die les had hij inmiddels wel geleerd (blz 142).

Tegenover zijn uitsluiting uit de Afrikaanse gemeenschap stond anderzijds opname in een bredere zwarte verzetsbeweging. Morele en financiële steun kwam daarnaast uit het buitenland, vanuit Engelse, Amerikaanse, Duitse en Nederlandse kerken, onder andere vanuit de in 1970 - op verzoek van Beyers Naudé - opgerichte Werkgroep Kairos. Het Christelijk Instituut spande zich in om financiële steun te bieden voor de opleiding van zwarte predikanten en zwarte auteurs voor het uitgeven van hun boeken. Later stimuleerde het de ontwikkeling van de "*Black Consciousness Movement*" van Steve Biko.

In oktober 1977 werd het Christelijk Instituut echter tot een verboden organisatie verklaard en volgde een banning order voor Beyers Naudé persoonlijk. Daarmee werd zijn bewegingsvrijheid beperkt tot een bepaald gebied, waarin hij met hooguit één persoon tegelijk mocht praten en waardoor het hem verboden was in het openbaar op te treden. Wat zeven magere jaren leken, zouden zeven vette jaren worden, aldus Beyers (blz 130): hij ging een grote en diverse reeks bezoekers ontvangen. Het werden jaren van luisteren en leren. Bovendien was de banning voor het zwarte verzet juist een teken van betrouwbaarheid.

Na afloop van zijn banning, in september 1984, werd hij van 1985 tot 1988 secretaris-generaal van de Zuid-Afrikaanse Raad van Kerken. Het was de tijd van verheviging van het verzet tegen de apartheid, maar ook van de politieke en militaire onderdrukking door het apartheidregime. Als secretaris-generaal van de Zuid-Afrikaanse Raad van Kerken droeg hij onder andere bij aan het organiseren van ontmoetingen met het ANC en het PAC, misschien zou zo bemiddeling tussen regering en bevrijdingsbewegingen mogelijk worden. In 1987 maakte hij deel uit van een delegatie van de Raad van Kerken die in Lusaka een ontmoeting had met het ANC in ballingschap. In dat jaar nam hij zijn ambt als predikant weer op, ditmaal van de gemeente van het zwarte township Alexandra.

Verzoening

Verzoening, in de zin van het elkaar vinden over grenzen heen, is het tweede motief dat door Beyers' biografie heenloopt. Vergelding wijst hij af: "Op een fundament van wraak en vergelding kan geen land worden opgebouwd" (blz 162). Des te meer wijst hij op de noodzaak de slachtoffers aan het woord te laten en vooral omwille van hen de waarheid aan het licht te brengen en de daders bekentenissen te laten afleggen. Het is opmerkelijk dat hij, met zijn staat van dienst, reden vindt om ook zelf schuld te bekennen: hij vindt dat hij onvoldoende heeft gedaan wat in zijn vermogen lag in de strijd tegen het onrecht. Hij had een sterker beroep op het geweten van de (blanke) burgers van Zuid-Afrika moeten doen. Hij had eerder contact moeten aangaan met zwarten in het verzet. Hij had de noodzaak van oecumenische eenheid meer moeten uitdragen.

Voor het eerst realiserde Beyers Naudé zich de waarde van vergeving en verzoening in het begin van de jaren veertig toen hij als predikant een bezoek bracht aan het kerkhof van het vroegere concentratiekamp in Irene. Toen ging het hem nog om verzoening tussen Boer en Brit. Later kwam daar het ideaal van de christelijke eenheid bij, over taal- en cultuurgrenzen heen, en dat van verzoening tussen blank en zwart. Weigering van zijn NG Kerk in 1978 om in te gaan op de uitnodiging van de gereformeerde kerken van kleurlingen en zwarten om tot eenwording over te gaan was voor Beyers Naudé de aanleiding om zijn lidmaatschap op te zeggen. Hij sloot zich aan bij de gereformeerde kerk voor zwarten.

Nog steeds zijn de gereformeerde kerken in Zuid-Afrika naar ras gescheiden. Wel gingen in 1994 de gereformeerde kerken voor kleurlingen en zwarten samen in de Verenigende Gereformeerde Kerk in Suider Afrika. In deze kerk zijn

de gereformeerde belijdenisgeschriften uitgebreid met de zogeheten Belijdenis van Belhar van 1986. Deze belijdenis van de Nederduitse Gereformeerde Sendingkerk (voor kleurlingen) verwerpt de theologische en morele rechtvaardiging van de gedwongen scheiding van mensen op grond van ras en huidskleur als ketterij. De NG Kerk heeft een staande uitnodiging om zich aan te sluiten, op voorwaarde dat ook de laatste de Belhar Belijdenis aanvaardt. Maar die stap kan de blanke kerk niet maken. Niet alleen dat stelt Beyers Naudé teleur, maar ook de onwil van de NG Kerk om zich ten overstaan van de Commissie voor Waarheid en Verzoening

(zie hieronder) te verantwoorden voor haar rol tijdens de apartheidperiode (blz 151).

Wat betreft verzoening in politieke zin vermeldt Beyers Naudé enkele van zijn pogingen. Zoals gezegd had hij als secretaris-generaal van de Zuid-Afrikaanse Raad van Kerken bijgedragen aan het organiseren van ontmoetingen met het ANC en het PAC. Op die manier hoopte hij bemiddeling tussen regering en bevrijdingsbewegingen mogelijk te maken. En in 1990 maakte hij - hoewel hij geen lid was van het ANC - deel uit van de ANC-delegatie naar de historische eerste ontmoeting in "Grootte Schuur" tussen regering en bevrijdingsbeweging. Tijdens die ontmoeting werd de weg geplaveid voor de echte onderhandelingen over een democratisch Zuid-Afrika.

Ook als Afrikaner ziet Beyers Naudé een persoonlijke opdracht tot verzoening want de bevolkingsgroep waar hij zelf uit voortgekomen is wil hij in het

**Niet de kerk, niet
de instellingen van
mensen, zijn de
weg, de waarheid en
het leven, maar
Christus zelf.**

nicuwe Zuid-Afrika betrekken. Hij schrijft over zijn verlangen om al die blanken te helpen, die de oversteek in het veranderingsproces nog niet kunnen maken. Wat kunnen wij doen om Afrikaners te helpen bij het wegnemen van de angst om hun taal, hun cultuur, hun identiteit,

zelfs hun toekomst te verliezen (blz 155)? Zijn afkomst heeft hij nooit verloochend. Wel nam hij afstand van het isolement, want zonder wederzijds vertrouwen kunnen we het land nooit opbouwen (blz 73). De indruk dringt zich op dat zijn biografie zelf, in Zuid-Afrika uitgegeven onder de titel "My land van hoop", is geschreven als een oproep aan hen.

In sommige gevallen stuit hij daarbij op een onverzoenlijke hardheid, zoals bij zijn tijdgenoot en oud-president P.W. Botha, van wie vorig jaar ook een geautoriseerde biografie verschenen is. Voor hem stond en staat het verzoenende werk van de kerken gelijk aan communistische partijpolitiek. Ook toen in 1990 tijdens een bijeenkomst van Zuid-Afrikaanse kerken in Rustenburg de blanke gereformeerde kerk schuld beled voor het structurele kwaad uit het verleden, zag Botha daar ANC-communistische partijpolitiek in.¹ Wat dat betreft vertoont Botha, die als president de bijnaam "Die Groot Krokodil" genoot, de intellectuele flexibiliteit van datzelfde reptiel.

P.W. Botha weigerde halsstarrig voor de Commissie voor Waarheid en Verzoening te verschijnen. Het gevolg van die opstelling is dat hij nu voor zijn verantwoordelijkheid als voorzitter van de Staatsveiligheidsraad moet voorkomen voor de gewone rechter op beschuldiging van deelname aan het autoriseren van de moord op politieke tegenstanders. De Waarheidscommissie beschikt over operakelde notulen van de Staatsveiligheidsraad, waaruit blijkt dat die raad onder Botha's voorzitterschap "...the physical destruction of revolutionary organisations (people, facilities, funds, etc) by any means, overt and covert..." aanbeval.²

Helaas behandelt Beyers Naudé het werk van de Commissie voor Waarheid en Verzoening erg kort. Hier mag misschien iets meer over de Waarheidscommissie verteld worden. Het proces moet nationale heelmaking mogelijk maken door de waarheid aan het licht te brengen omtrent de schendingen van de mensenrechten en door de slachtoffers hun verhaal te laten vertellen. Het aan het licht brengen van de waar-

heid is essentieel. Rouw en vergeving kunnen pas echt beginnen, als de slachtoffers en hun nabestaanden te weten komen wat er met hun dierbaren gebeurd is en wie verantwoordelijk was voor hun lijden. De schenders van de mensenrechten kunnen in aanmerking komen voor amnestie. Zij moeten dan wel volledige opening van zaken geven en dus in feite een bekentenis afleggen. Voorts is er een beperking in de tijd waarin de schendingen gepleegd werden, namelijk de periode tussen 1960 en 1994. En er moeten aantoonbaar politieke motieven aan ten grondslag gelegen hebben.

Het werk van de Commissie voor Waarheid en Verzoening nadert zijn voltooiing. Volledig kan zij niet zijn. Onderzoeker voor de Waarheidscommissie, Piers Pigou, erkende onlangs dat duizenden gevallen van schendingen van mensenrechten niet zijn behandeld. Talloze schenders zijn niet voor de Waarheidscommissie verschenen. De Commissie heeft 20.000 gevallen van slachtoffers ontvangen en 7.500 aanvragen voor amnestie. Een paar uitzonderingen daargelaten bleven hoogstverantwoordelijke NP-politici, onder wie F.W. de Klerk, volhouden dat zij geen idee hadden wat de veiligheidstroepen uithaalden. Ook het leiderschap van ANC en PAC is relatief buiten schot gebleven. De staf was te klein en de werktijd tekort om volledige behandeling mogelijk te maken. Piers Pigou: "In spite of all that the Truth Commission has achieved, it has only just begun to scratch the surface of past violations. What happens next is crucial."³

Maar al komt de waarheid nog niet volledig aan het licht, de mate van leugens is ingeperkt. Het zal in ieder geval niet meer mogelijk zijn om de schendingen van mensenrechten tijdens het apart-

heidsbewind te ontkennen. Dat is al een stap op weg naar heelmaking. Het rapport van de Waarheidscommissie, dat op 31 oktober verwacht wordt, kan de basis worden voor de opbouw van de nationale eenheid. *"The pursuit of truth is the beginning of justice"*, aldus onderzoeksdirecteur van de Waarheidscommissie Charles Villa-Vicencio.⁴ Of het inderdaad tot gerechtigheid leidt, zal van het vervolg afhangen. Politieke keuzen zijn noodzakelijk.

Dat realiseert het Zuid-Afrikaanse Parlement zich ook. Veertig jaar na de verkiezingsoverwinning van 1948 die de Nationale Partij aan de macht bracht, besteedde het een debat aan het politieke vervolg op het werk van de Waarheidscommissie. *Deputy President* Thabo Mbeki, de opvolger van Nelson Mandela als ANC-voorzitter, wees in zijn bijdrage aan het debat op de waarden die aan de Zuid-Afrikaanse grondwet ten grondslag liggen, zoals de opdracht *"...to heal the divisions of the past"*. De komende jaren zal wat hem betreft vooral aandacht moeten uitgaan naar het slechten van de materiële verschillen tussen blank en zwart. In dat opzicht is nog steeds sprake van twee Zuid-Afrikaanse naties in plaats van één.

Slot

Had Beyers Naudé eigenlijk zwakke kanten? In ieder geval deze, en nog een aardige ook: zijn liefde voor auto's. De T-Ford van zijn vader, de eerste Dodge die hij als student samen met zijn broer had, de Hansa die hij in 1942 kocht, de "ouwe taate Peugeot", die hem naar het Christelijk Instituut reed toen het werd verboden, zorgvuldig en met liefde worden de voertuigen beschreven. Sleutelen aan auto's is één van zijn grote hobby's. De meeste pastores die ik

ken beschouwen de auto als een verwerpelijk vervoermiddel. Beyers Naudé is hier een gelukkige uitzondering.

Uitzonderlijk als autobiograaf is hij ook in zijn bescheidenheid. In de meeste autobiografieën zijn de ik-figuren maar al te vaak geneigd zichzelf als brandpunt van historische gebeurtenissen te zien (en gaat het om "Grote Mannen die Mij gekend hebben"). Bij Beyers Naudé is eerder het omgekeerde het geval: hij geeft vooral anderen krediet. Je zou willen dat hij wat minder bescheiden was, want veel van waar hij ongetwijfeld een grote invloed moet hebben gehad, zoals in informele gesprekken met kerkleiders en politici, blijft onbesproken.

De redacturen van de Nederlandse uitgave hebben hier terecht voor enige aanvullingen gezorgd. Zo is "Verzet en verzoening" voorzien van een voorwoord door prof.dr. Joh. Verkuyl, die de historische betekenis van Beyers Naudé zorgvuldig neerzet. Ook de bijlagen aan het eind doen de man recht, bijvoorbeeld de publicatie van het geheime memorandum van de veiligheidspolitie van 19 september 1980, waaruit blijkt dat Beyers' *banning order* eigenlijk haar doel niet bereikt had, "...aangezien vele invloedrijke buitenlanders wat SA bezoek 'n persoonlijke bezoek aflê by NAUDE. NAUDE het ook deur middel van koeries skakeling met meningsvormers (veral op kerklike terrein) in die buiteland" (blz 174).

Uit eigen ervaring kan ik eraan toevoegen dat Beyers Naudé, van de prominente Zuid-Afrikaanse kerkleiders die in Nederland kwamen pleiten voor krachtige maatregelen tegen het apartheidregime, de meeste invloed uitoefende op het CDA. Zijn begripvolle maar consequente opstelling en zijn bescheidenheid, die ook de biografie zo

kenmerkt, maakten veel meer indruk dan de harde confrontatie die door anderen gezocht werd.

De waarde van "Verzet en verzoening" stijgt uit boven die van een levensbeschrijving van een belangrijk figuur alleen. De autobiografie laat zich ook lezen als dialoog met de kringen waar Beyers Naudé uit afkomstig is: zijn kerk, volk en land. Het boek is daarmee ongetwijfeld onderdeel van zijn verlangen om al die blanke, die de oversteek nog niet kunnen maken, te betrekken bij het veranderingsproces.

Maar er is meer. Bijna een jaar geleden legde de Zuid-Afrikaanse ambassadeur in Nederland, Carl Niehaus, op een bijeenkomst van het dagblad Trouw en de Nederlandse Zendingsraad een indringend persoonlijk getuigenis af over het verzoeningsproces in zijn land, met als centrale vraag: Is religie relevant? Zijn antwoord was ontvullend: "Ik is bevreesd dat ek u gaan teleurstel, want ek dink nie dit is waar dat geloof - en dan met spesifieke verwysing na die christelike geloof - 'n beslissende faktor in die transformasie van Suid-Afrika is nie." Weliswaar waren er moedige en voorbeeldige kerkleiders in de strijd tegen apartheid, maar de kerk in brede zin heeft geen duidelijke en samenhangende theologische basis geboden in de strijd tegen apartheid en voor de vraag wat er in plaats van apartheid moest komen, aldus de ambassadeur.

Ik kan niet anders dan die persoonlijke ervaring van iemand die zelf als gevangene heeft geleden respecteren. En toch, daar staat die motivatie tegenover die het levensverhaal van Beyers Naudé

geleid heeft en waarvan voor mij de sleutelzin was: Christus heeft niet gezegd dat de kerk de weg, de waarheid

en het leven is, maar: "Ik ben de weg, de waarheid en het leven." Dat is de boodschap die Beyers Naudé meegeeft. Er is geen Synode of Curie nodig om de zeggingskracht en de actualiteit van die boodschap te bevestigen. Het hele leven van Beyers Naudé, zoals beschreven in zijn autobiografie, is in feite een eigenwijze en

radicale toepassing van het vers uit het vroegere Zuid-Afrikaanse volkslied:

Skenk ook ons die krag, o Here! om te handhaaf en te hou

Dat die erwe van ons vaad're vir ons kinders erwe bly:

Knegte van die Allerhoogste, teen die bele wêreld vry.

Drs. Th. B.F.M. Brinkel is werkzaam bij het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.

C.F. Beyers Naudé, Verzet en verzoening, autobiografie. Uitgegeven bij uitgeverij Ten Have, Baarn 1997. Voor Nederland vertaald en bewerkt door Marnix van der Sijs en Erik van den Bergh. ISBN 90 259 4659 3.

1. Daan Prinsloo, *Stem uit die Wilderness*, in: *Biografie oor oud-pres P.W. Botha* (Mosselbaai 1997) 442.
2. *The Sunday Independent*, 19 april 1998.
3. Piers Pigou, in: *The Sunday Independent*, 7 juni 1998.
4. Charles Villa-Vicencio, in: *The Sunday Independent*, 7 juni 1989.